

Original Kaynak: Popova, Maria. (2014). “Why Look at Animals: John Berger on What Our Relationship with Our Fellow Beings Reveals About Us”, *Brain Pickings*.

Türkçe Kaynak: Aslı Yanbul tarafından *sosyalbilimler.org*’da yayımlanmak üzere Türkçeye çevrilmiştir. Yayımlanma Tarihi: 15/06/2019.

Link: <https://www.sosyalbilimler.org/john-berger-hayvanlara-nicin-bakariz>

Metinde bahsi geçen kitap Türkçeye **Deli Dolu Kitap** etiketi ve Cevat Çapan’ın çevirisiyle Ekim 2017’de yayımlandı.

John Berger’dan Canlı Dostlarımızla İlişkimiz:

Hayvanlara Niçin Bakarız?

“Çeşitliliği ile hayranlık uyandıran duygusal varlık hayatını silmek bütün yaşamları zayıflatır,” diye yazar Joanna Bourke, insan olmanın ne anlama geldiğine, diğer hem cinslerimizin, yani hayvan deneyimlerinin paralel bir şekilde anlaşılmasıyla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş bir farkındalığa dair anlayışımıza ilişkin büyüleyici kitabında. Jon Mooallem bu konuda vahşi yaşamın bugünkü kaderi hakkında düşüncelere daldığı güzel ve buruk kitabında daha dokunaklı bir şekilde şöyle bahseder: “Belki de herhangi bir şeyin değerine inanabilmek için her şeyin değerine inanmak zorundasınız.” Ancak yine de medeniyet ve bireyler olarak, hayranlık uyandıran duygusal canlı hayatının çeşitliliğinin değerine inanmaktan vazgeçmeye ne kadar da hazırız.

Neredeyse hiç kimse bu endişe verici kültürel eğilime en çok da *Görme Biçimleri* isimli 1972 tarihli dâhice yazılmış bir tüketim kültürü eleştirisi olan kitabıyla bilinen John Berger’dan daha etraflıca değinmemiştir. 1980 tarihli olağanüstü antolojisi *About Looking*’deki makalesi *Hayvanlara Niçin Bakarız?*’da Berger, hayvanlarla olan ilişkimizin evrimini ve mağara adamları ve kadınları taş duvarlarını hayvan kanıyla boyanmış hayvan çizimleriyle süslediğinde ilk insan sanatı için ilham olmaktan çıkıp, eğlenceyi yakalamaya yarayan ruhani tanrılara dönüştüklerini inceler.

Berger, her şeyin nasıl başladığına dair şiirsel bir hatırlatma ile açıyor sözlerini:

“Hayvanların insanların hayal gücüne ilk olarak et ya da deri ya da boynuz olarak girdiğini varsaymak bin yıl boyunca XIX. yüzyıla ait bir tutum sergilemektir. Hayvanlar hayal gücüne ilk olarak haberciler ve vaatler olarak girdiler. Örneğin, sığırın evcilleştirilmesi et ve süt için basit bir beklenti olarak başlamadı. Sığırın büyüsel işlevleri vardı; bazen kehanetsel bazen de kurbanlık. Ve belirli bir türün büyütlü, evcilleştirilebilir ve besleyici olarak seçilmesi aslında söz konusu hayvanın alışkanlıkları, yakınlığı ve ‘çağırısı’ ile belirlenirdi.”

Ancak bizleri, bahçemizdeki şenlik ateşlerinden çıkıp arka bahçemize, yataklarımıza, yatağımıza —sundukları başka tür bir eşsiz rahatlık— gelen hemcinslerimize daha fazla yaklaştıran başka bir şey daha vardı. Kendisini adanmış herhangi bir evcil hayvan ebeveyninin (kendi başına anlatmak yerine bir terim kullanmak gerekirse) onaylayabileceği gibi, bu bağları bu kadar samimi kılan şeyin büyük bir parçası, hayvanların sağladığı koşulsuz sevgi, büyük ölçüde insan dilimizde konuşamamalarına, karşılık verememelerine dayanan bir hamlık ile birlikte ruha direk hitap etme kapasiteleridir. Berger şöyle yazar:

“Paralel yaşamlarıyla, hayvanlar insanlara herhangi bir insani etkileşimin sunduğundan farklı bir yoldaşlık sunarlar. Farklıdır çünkü insanın bir tür olarak yalnızlığına sunulan bir yoldaşlıktır bu. Böylesi konuşmayan bir yoldaşlığın o kadar eşit olduğu hissedilmiştir ki bir kimse sıklıkla, hayvanlarla konuşma kapasitesine sahip olmayanın insan olduğu kanısına varır — bundan dolayı, ancak masallar ve efsanelerin Orpheus gibi istisnai varlıkları hayvanlarla onların dillerinde konuşabilirler.”

Berger ekler:

“Hayvanların insanlar ile olan benzerliğinin ve farklılığının sırları nelerdi? İnsanın bir hayvanın bakışlarıyla karşılaşır karşılaşmaz varlığından haberdar olduğu sırlar.

Bir anlamda, doğadan kültüre geçişle ilgili antropolojinin tamamı bu soruya bir cevaptır.”

Berger bizlere o hayvan bakışının manevi niteliğinin evcilleştirme döneminden çok daha öncesine uzandığını hatırlatıyor — hayvanlar burç kuşağındaki 12 eski burçtan 8 tanesini oluştururlar ve Yunanlılar günün 12 saatinin her birini bir hayvan ile temsil ettiler. Ancak bu temsil kapasitesi aynı zamanda tam da bizi hayvanlardan ayıran şeydi:

“İnsanı hayvanlardan ayıran şey insanın sembolik düşünebilme kapasitesiydi, bu kapasite, kelimelerin sadece birer işaret olmadığı, aynı zamanda kendileri dışında başka şeylerinde göstergesi olduğu dilin gelişiminden ayrılamazdı. Yine de ilk semboller hayvanlardı. İnsanı hayvandan ayıran şey insanların hayvanlarla olan ilişkisinden doğmuştu.”

Berger, Aristoteles’in *History of Animals* adlı, bu konudaki ilk bilimsel çalışma kabul edilen, efsanevi filozofun hayvanları bizlerin haşinlik, ılımlılık ya da keder-öfke, cesaret ya da çekingenlik, yüksek moral ya da alçak kurnazlık gibi zekayla ilgili, sağgörü ile karşılaştırılabilecek “insani niteliklerimizin ve tavırlarımızın” izlerini taşıdıklarını öne sürdüğü kitabını alıntılar. Bu insan-biçimcilik, hayvanları sistematik bir şekilde metafor olarak kullanmamızdan kaynaklandı; XIX. yüzyıla kadar devam etti. Berger şöyle yakınır:

“Geçen iki yüzyılda, hayvanlar gitgide yok oldular. Bugün onlar olmadan yaşıyoruz. Ve bu yeni yalnızlıkta insanbiçimcilik bizi iki kat tedirgin ediyor.”

Berger hayvanların nasıl mağaralardan yük taşıma arabalarına ve kafeslere geçtiğinin izlerini sürmeye devam eder. Sanayi devrimi bize yük hayvanlarını caddelerden ve fabrikalardan kaldıran içten yanmalı motoru verdi. Bu hem hayvan hakları açısından hem de insan üretkenliği açısından kuşkusuz iyi bir gelişmeydi, ancak hayvanları görüş alanımızdan çıkarmak paylaşılan günlük gerçeklik anlayışımız için zararlıydı. Bu arada, kentleşme ve sanayileşme yayıldıkça, vahşi yaşamın tükenmesi, hayvanları o gerçeklikten uzaklaştırmaya devam etti — dahası, onları cebren bu gerçekliği bizimle paylaşma şansından mahrum bıraktı ve bunun yerine onları hayvanat bahçesinin yapay gerçekliği ile sınırlandırdı. Berger sarsıcı bir karşılaştırma yapıyor:

“Kuramsal geçmişinin yanı sıra ekonomik bir geçmişi de olan bu hayvanın ayrılması durumu, insanların izole edilmiş üretken ve tüketen birimlere indirgenmesiyle aynı sürecin bir parçasıdır. Aslında, bu süre zarfında hayvanlara yönelik bir yaklaşım çoğu zaman insana yönelik bir yaklaşımı delalet ederdi.”

Bu kültürel değişimin yanı sıra, önemli bir değişim daha gerçekleşti — ev hayvanlarının yükselişi, ki Virginia Woolf’un yeğeni bunun insan modasının ve kibrinin bir uzantısı olduğunu iddia etmişti. Berger, kitabını yazdığı zamanlarda Birleşik Devletler’in tahminen 40 milyon köpeğe, 40 milyon kediye, 15 milyon kafes kuşuna ve 10 milyon diğer ev hayvanına ev sahipliği yaptığını belirterek evcil hayvanların yoldaşlığına duyduğumuz isteği şöyle kavramsallaştırıyor:

“Hayvanları bize sağladığı faydalarına bakılmaksızın himaye etme uygulaması, kelimenin tam anlamıyla ev hayvanlarının himaye edilmesi (Kelime XVI. yüzyılda genellikle elle yetiştirilen bir kuzuya atıfta bulunurdu) modern bir yeniliktir ve günümüzde var olduğu sosyal ölçekte benzersizdir. Tüketim toplumlarının ayırt edici bir özelliği olan dış dünyadan yadigarlarla dekore edilmiş veya döşenmiş özel küçük aile birimine evrensel ancak kişisel geri çekilmenin bir parçasıdır.

[...]

Aynı derecede önemli olan ortalama bir sahibin ev hayvanını dikkate alma şeklidir (Çocuklar, kısaca, biraz daha farklıdır.) Ev hayvanı onu tamamlar; karakterindeki aksi halde doğrulanmamış kalacak yönleri karşılık verir. Ev hayvanına, başka hiç kimseye ya da hiçbir şeye karşı olmadığı bir şey olabilir. Üstelik ev hayvanı da bu durumu anlıyormuş gibi koşullandırılabilir. Ev hayvanı, sahibinin başka türlü asla yansıtılmayacak bir yanına ayna tutar. Ancak, bu ilişkide her iki tarafın özerkliği ortadan kalktığı için (sahip sadece evcil hayvanına özel bir kişi oldu ve hayvan ise her fiziksel ihtiyaç için sahibine bağımlı hale geldi) ayrı yaşamlarının paralelliği yok olur.”

Ancak, ev hayvanlarının insan benliğini tamamlamadaki bu manevi rolünün altında, bakım kavramının içinde bir güç dengesizliği haline geldiği daha karanlık bir dinamik yatar. Berger şöyle yazar:

“Eşlik eden ideolojide, hayvanlar her zaman gözlenendir. Bizi gözlemleyebildikleri gerçeği tüm önemini yitirmiştir. Onlar sürekli genişleyen bilginin nesneleridir. Onlar hakkında bildiklerimiz gücümüzün bir göstergesi ve dolayısıyla bizi onlardan ayıran şeyin bir göstergesidir. Ne kadar çok bilirsek, o kadar uzaktadırlar.”

Bu dinamik, ulusal hayvanat bahçesinde daha da belirgindi — hayvanların günlük hayatımızdan kaybolmaya başlamasıyla ortaya çıkan XIX. yüzyıldan kalma bir yenilik. Egzotik toprakların fethinde hayvanların yakalanmasının bir ödül haline geldiği sömürgeci bir iktidar amblemi olarak ortaya çıkan hayvanat bahçesi, sadece hayvanlarla olan ilişkimizi değil aynı zamanda kendi dilimizi de değiştirdi. Berger, Londra Hayvanat Bahçesi Kılavuzu’ndan bahsederek şöyle der:

“Takriben 1867’de Büyük Vance adlı bir müzik salonu sanatçısı *Hayvanat Bahçesinde Yürümek İyi Bir Şeydir* adında bir şarkı söyledi ve ‘hayvanat bahçesi’ kelimesi günlük kullanıma girdi. Londra Hayvanat Bahçesi ayrıca ‘Jumbo’ kelimesini de İngilizce literatürüne dahil etti. Jumbo, 1865-1882 yılları arasında hayvanat bahçesinde yaşayan, mamut büyüklüğünde bir Afrika fili idi. Kraliçe Victoria, ona ilgi duydu ve sonunda, Amerika’da dolaşan meşhur Barnum sirkinin

yıldızı olarak günlerini bitirdi —Jumbo’nun adı ise dev orandaki şeyleri betimlemek için yaşamaya devam ediyor.”

Berger acı verici bir şekilde gözlemler:

“İnsanların hayvanlarla buluşmaya, onları gözlemlemeye, onları görmeye gittiği hayvanat bahçesi aslında bu tür karşılaşmaların imkânsızlığının bir anıtıdır. Modern hayvanat bahçeleri, insan kadar eski olan bir ilişkinin yazıtıdır.”

Ama belki de hayvanların hayatımızdaki değişen rolüne dair en buruk yansıma, çocukların etki alanından geliyor —aynı gözlem küçük kızının büyüdüğünde nesli tükenmiş olacak olan doldurulmuş hayvanlarla oynamasını izlerken Jon Moollaem’in vahşi yaşama ağıtını da tetiklemişti. Berger şöyle der:

“Sanayileşmiş dünyadaki çocuklar hayvan imgesi ile çevrilidir: oyuncaklar, çizgi filmler, resimler ve her çeşit dekorasyon. Başka hiçbir imge kaynağı hayvanlarla rekabet edemez. Çocukların aşikâr bir biçimde hayvanlara olan kendiliğinden oluşan ilgisi, kişinin bunun her zaman böyle olduğunu varsaymasına neden olabilir. Kuşkusuz, en eski oyuncaklardan bazıları (oyuncakların, nüfusun büyük çoğunluğu tarafından bilinmediği zamanlarda) hayvandı. Aynı şekilde, gerçek veya taklit hayvanlar tüm dünyadaki çocukların oyunlarında vardır. Oysa XIX. yüzyıla kadar hayvanların çoğaltılması orta sınıf çocukluk dekorunun düzenli bir parçası haline gelmemişti. Ve sonra, bu yüzyılda, Disney gibi engin teşhir ve satış sistemlerin ilk kez ortaya çıkması ile tüm çocukluğun bir parçası haline geldi.”

(Belki de MoMA küratörü Juliet Kinchin ‘çocuklar ideal olanla gerçek olan arasında arabuluculuk yapmamıza yardımcı oluyorlar’ diyerek gözlemlediği çocukluk dönemi tarihi tasarımı en iyi şekilde ifade etmişti —ve hiçbir yerde gerçek olan ile ideal olan arasındaki bu bağlantısızlık çocukların hayvan oyuncaklarında ki kadar dramatik değildir.)

Hayvanların birbirlerinden izole edildiği ve türler arasındaki etkileşimden yoksun bırakıldığı, hayatta kalmaları için bakıcılarına çaresizce güvenmek zorunda kaldıkları hayvanat bahçesine geri dönen Berger, hayvan deneyimleri ile insan kültürü arasında bir başka ürpertici paralellik çizer:

“Bütün mecburi marjinalleşme bölgelerinin —gettolar, gecekondu, hapishaneler, tımarhaneler, toplama kampları— hayvanat bahçeleriyle ortak bir yanı vardır. Ancak hayvanat bahçesini bir sembol olarak kullanmak hem fazla kolay hem de oldukça kaçınılmazdır. Hayvanat bahçesi insan ve hayvanlar arasındaki ilişkilerin sadece bir gösterimidir; başka hiçbir şey değildir. Hayvanların marjinalleşmesi bugün, tarih boyunca hayvanlara aşına olan ve bu aşinalıkla birlikte gelen bilgeliği koruyan tek sınıfın marjinalleşmesi ve elden çıkarılması tarafından takip ediliyor: orta ve küçük köylü. Bu bilgeliğin temeli, insan ve hayvan arasındaki ilişkinin kökenindeki düalizm kabulüdür. Bu düalizmin reddedilmesi muhtemelen modern totaliterliğe yol açmada önemli bir faktördür.”

Bunun üzerine, hayvanat bahçesi Joanna Bourke’un tavsiyesini yerine getirir ve hayvanların yaşamlarını marjinalleştirip verimsizleştirerek, bizim için de aynısını yapar. Berger şu sonuca varır:

“Hayvanat bahçesi hayal kırıklığı yaratmak dışında bir şey yapamaz. Hayvanat bahçelerinin genel amacı, ziyaretçilere hayvanlara bakma fırsatı sunmaktır. Oysa bir yabancı hayvanat bahçesinin hiçbir yerinde bir hayvanın bakışına rast gelmez. En fazla, hayvanın bakışları titrer

ve geçer. Yana doğru bakarlar. Görmeden ileri bakarlar. Mekanik olarak tararlar. Karşılaşmaya başışıklık kazanmışlardır; çünkü artık hiçbir şey ilgilerinde merkezi bir yer işgal edemez. Marjinalleşmelerinin nihai sonucu orada yatar... Hayvanat bahçelerinin kendisi için bir anıt olduğu bu tarihi kayıp, kapitalizm kültürü için artık telafi edilemezdir.”

About Looking bütünüyle okunmaya değer. Bunu 2013’ün en iyi bilim kitaplarından biri olan *Wild Ones: A Sometimes Dismaying, Weirdly Reassuring Story About Looking at People Looking at Animals in America* ile tamamlayın, ardından hayvanlar hakkındaki bu favori kitapları tekrar okuyun.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan **sosyalbilimler.org**, sosyal bilimler alanında çalışma yürüten her bireyin yararlanmasına veya katkı sunmasına açık akademik bir web sitedir. Hakkında detaylı bilgi almak için **sosyalbilimler.org/hakkinda** sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube’da **@sosbilorg** kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*’i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org’da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.